

місця і ролі католицьких релігійних громад в історії подільського краю надасть можливість реально оцінити позиції сучасної католицької церкви у політичному і культурному житті України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1.Симашкевич М.Римское католичество и его иерархия в Подолии.- Каменець-Подольськ, 1872.: Типографія Подольського Губернського управління. – 600 с.; 2.Marcynski W. Statystyczne, topograficzne i histooryczne opisanie guberni podolskiej.- T.I-III.- Wilno,1820-1823; 3.Przedziecki A. Podole, Wolyn, Ukraina,obrazy miejsc i czasow.-T.I-II.-Wilno, 1841; 4.Gorski W.Pobog. Powiat mohyylowski w guberni podolskiej.- Krakow,1903; 5.Rolle A.J. Zameczki podolskie na kresach multanskich.-Warszawa,1880; 6.Abraham W. Zalozenie biskupstwa lacinskiego w Kamencu Podolskim// Ksiega pamiaatkowa ku szci 250 rocznicy zalozenia Uniwersytetu Lwowskiego przez krola Jana Kazimierza w 1661r.-Lwow,1912; 7.Kumor B. Granice metropolii i diecezji polskich (968-1939).-ABiMK 19, 1969; 8.Balinski M., Lpinski T. Starozytna Polska.- t.II.-Warszawa,1846; 9.Jablonowski A. Ziemie ruskie, Wolyn i Podole.- Warszawa,1889; 10.Prusiewicz A. Kamieniec Podolski, szkic historyczny.-Kijow- Warszawa,1915; 11.Trajdos T.M. Kosciol katolicki na Podolu (1340-1434) //Kamieniec Podolski.Studia z dzijow miasta i regionu.- T.I.- Krakow,2000.- S.129–157; Trajdos T.M. Parafie katolickie w miastach krolewskich sredniowiecznego Podola// Scriptura custos memoriale. Prace historyczne.-Poznan,2001; 12.Trajdos T.M. Parafie katolickie w miastach krolewskich sredniowiecznego Podola// Scriptura custos memoriale. Prace historyczne.- Poznan,2001; 13.Симашкевич М.Римское католичество и его иерархия в Подолии.- Каменець-Подольськ, 1872.: Типографія Подольського Губернського управління. – С.161; 14.Там само.-С.162; 15.Abraham W. Powstanie organizaacji Koscila lacinskiego na Rusi.-Lwow,1904.- S. 192, 235-237, 284, 332; 16.Prusiewicz A. Kamieniec Podolski, szkic historyczny.-Kijow- Warszawa,1915. – S.59; 17.Baracz S.Rys dziejow zakonu kaznodziejskiego w Polsce.-Lwow,1861.- T.2.-S.354-355; Wolyniak (Gizycki J.M.) Wiadomosci o dominikanach prowincji litewskiej.- Krakow,1917.- S.137; 18.Trajdos T.M. Kosciol katolicki na Podolu (1340-1434) //Kamieniec Podolski.Studia z dzijow miasta i regionu.- T.I.- Krakow,2000.- S.137; 19.Marcynski W. Statystyczne, topograficzne i histooryczne opisanie guberni podolskiej.- T.I- Wilno,1820.- S.184; 20.Wolyniak (Gizycki J.M.) Wiadomosci o dominikanach prowincji litewskiej.-Krakow,1917.- S.160; 21.Jablonowski A. Ziemie ruskie, Wolyn i Podole.- Warszawa,1889.- s.106; 22.Rolle A.J. Zameczki podolskie na kresach multanskich.-Warszawa,1880.- c.13-15; 23.Trajdos T.M. Kosciol katolicki na Podolu (1340-1434) //Kamieniec Podolski.Studia z dzijow miasta i regionu.- t.I.- Krakow,2000.- s.141; 24.Симашкевич М.Римское католичество и его иерархия в Подолии.-С.507; 25. Kumor B. Granice metropolii i diecezji polskich (968-1939).-ABiMK 19, 1969.-S.342; 26.Abraham W. Powstanie organizaacji Koscila lacinskiego na Rusi.-Lwow,1904.- s. 35; 27.Kumor B. Granice metropolii i diecezji polskich (968-1939).-ABiMK 19, 1969.-S.343; 28.Jablonowski A. Ziemie ruskie, Wolyn i Podole.- Warszawa,1889.- C.50-51.

Н.О. Лаас

КОНЦЕПЦІЯ ІСТОРІЇ АРНОЛЬДА ТОЙНБІ В ДОСЛІДЖЕННЯХ РАДЯНСЬКИХ ТА ПОСТРАДЯНСЬКИХ ВЧЕНИХ

Перша половина ХХ ст. явила світу унікальну особистість у галузі теоретичного осмислення історії – Арнольда Джозефа Тойнбі. Поява його праці „Дослідження історії” поклала початок цивілізаційному напрямку в історичній науці. Про безперечне значення та актуальність його досліджень свідчить надзвичайно потужна історіографія, присвячена його творчому доробку. Західні спеціалісти у своїх оцінках відзначалися строкатою різноманітністю від відвертого захоплення та наслідування до нещадної критики і повного неприйняття ідей англійського мислителя. Поява такого твору не могла залишити байдужими і радянських вчених, оскільки висновки, що зробив А. Дж. Тойнбі, фактично суперечили формаційному підходу. Зацікавленість тойнбіанською схемою історії проявлялася у певні періоди і знайшла своє логічне продовження вже в пострадянському просторі.

Зважаючи на актуальність даної теми та неперехідний інтерес вчених до поглядів та ідей А. Дж. Тойнбі, ми поставили собі за мету проаналізувати та систематизувати праці дослідників його творчості, виявити проблеми та перспективи подальшого вивчення цієї теми.

Питання історіографії теоретичного спадку А. Дж. Тойнбі неодноразово піднімалися серед науковців, зокрема тут слід виділити праці В. Хачатуряна¹ та Г. Мартинюка². Останній у 1998 р. захистив дисертацію про проблему оцінки концепції А. Дж. Тойнбі в історіографії. І якщо В. Хачатурян звертався лише до західної критики, то Г. Мартинюк розширив масштаб свого дослідження до світового рівня, а також фактично вперше зробив спробу оцінити вплив А. Дж. Тойнбі на сучасну українську історичну науку.

У радянській науці аналіз теоретичної концепції англійського мислителя розпочався після Другої світової війни. Сформувався багато різних шкіл „тойнбізнавства”: московська (Е. Араб-Огли,

Є. Космінський, Ю. Семенов, В. Афанасьєв, І. Златкін, М. Конрад, А. Монгайт, Б. Губман, Є. Рашковський, О. Штаерман, Ю. Бондаренко), лєнінградська (І. Кон, А. Гольдберг, Н. Васильєва, Л. Гумільов, С. Кірхоглані, А. Мельников, А. Михайлівська), томська (Б. Могильницький, В. Мучник, Ж. Белова), горьківська (Г. Чесноков, В. Ізраїтель, Л. Максимов), казанська (А. Гофман, Н. Сергєєв), вірменська (Е. Маркарян, Г. Асланян, Ц. Арзаканьян).

Спільним знаменником праць радянської історіографії був аналіз концепції А. Дж. Тойнбі у розрізі прояву кризи західної буржуазної історіософської думки, провадилася її послідовна марксистська критика, якщо якийсь учений і бачив певні позитивні риси цієї системи, то вони ним або замовчувалися, або подавалися між рядками про недоліки та помилки.

Найбільш детальний аналіз всієї концепції А. Дж. Тойнбі в радянській історіографії можна знайти у монографіях Є. Рашковського „Східна проблематика в культурно-історичній концепції А. Тойнбі (досвід критичного аналізу)”³, Ю. Семенова „Соціальна філософія Арнольда Тойнбі”⁴ та В. Мучника „В пошуках втраченого сенсу історії (генезис та еволюція історичних поглядів А. Дж. Тойнбі)”⁵. Є. Рашковський зосередив увагу на ідейних попередниках англійського мислителя, ґрунтовному аналізу піддав лише „Дослідження історії”, тому зміни авторської концепції залишились поза його увагою. Ю. Семенов зосередився на соціально-політичних поглядах А. Дж. Тойнбі, піддавши критиці його загальну методологію і оцінки різних цивілізацій. Значне місце відведено проблемі зіткнень культур, об’єднуючих та роз’єднуючих тенденцій історичного розвитку, згідно з марксистсько-лєнінською методологією особлива увага зосереджена на засудженні А. Дж. Тойнбі сучасного капіталізму. У роботі В. Мучника розкрито біографічний, особистісний рівень тойнбіанської творчості.

У радянській історіографії приділялася увага й окремим питанням концепції А. Дж. Тойнбі. Дисертації Ю. Бондаренка⁶ та С. Кірхоглані⁷ присвячені проблемі релігії, її значенню і ролі в суспільстві за вченням А. Дж. Тойнбі. Автори послідовно критикували англійського мислителя за надмірне зосередження на значущості релігії в соціальному житті, за його телеологічно забарвлену історію та за спробу теоретично обґрунтувати необхідність утворення синтетичної релігії, яка б зосередила надбання всіх провідних релігій світу.

Окремі цивілізації в історичному дослідженні А. Дж. Тойнбі вивчали Н. Сергєєв⁸ та Є. Антипова⁹ (еллінську та іранську, відповідно). Вони загалом погоджувалися з А. Дж. Тойнбі стосовно витоків іранської цивілізації чи соціально-економічної характеристики міст-держав Стародавньої Греції, проте не визнавали тієї теоретичної схеми, заради якої ці приклади були наведені.

Відомим радянським дослідником творчого спадку А. Дж. Тойнбі був горьківський вчений Г. Чесноков. У низці своїх праць¹⁰ він досить детально проаналізував загальну схему філософії історії А. Дж. Тойнбі, проте поставився до неї дещо критично, особливо наголосивши на індетермінізмі та запереченні суспільного прогресу в англійського історика.

Окреме місце в радянській історіографії спадщини А. Дж. Тойнбі посідає Є. Рашковський, що зробив серію статей про теорію англійського мислителя. І хоч у них він торкався глибоко специфічних проблем¹¹, йому вдалося принаймні в окремих питаннях оцінити теорію А. Дж. Тойнбі досить об’єктивно. Зокрема, він цілковито визнав заслуги останнього у подоланні європоцентричного бачення історії, відкритті для наукової думки багатьох „білих плям” в історії інших народів, зверненні до екологічної проблематики, а також піднятті питання вестернізації та взаємодії між сучасними суспільствами. Особливу заслугу А. Дж. Тойнбі Є. Рашковський вбачав у вивченні сучасних політичних та соціальних процесів Сходу.

Своєрідним підсумком вищесказаного може слугувати стаття А. Шофман і Н. Сергєєва¹² стосовно загальної характеристики концепції А. Дж. Тойнбі в радянській науці, де автори, згадуючи найбільш відомих тойнбізнавців та даючи вибіркові цитати їх оцінок, дійшли висновку про загалом успішну роботу радянських дослідників щодо розвінчання „буржуазного реакціонізму та антинауковості англійського мислителя”.

В Україні тойнбізнавчі питання вперше поставив Ю. Павленко, який зацікавився творчою біографією А. Дж. Тойнбі та його теоретичними побудовами щодо зародження певної цивілізації¹³.

Сучасна російська та вітчизняна історіографія відкидає догматику й однобічність марксистського розуміння історії, що зумовило посилення інтересу як до цивілізаційної концепції А. Дж. Тойнбі, так і до урізноманітнення дослідницьких проблем, пов’язаних з її вивченням. Відбувся перехід до більш конструктивної критики та раціонального синтезу.

На жаль, в пострадянській історіографії нам не відома ґрунтовна монографічна робота, яка б з нових позицій оцінила філософсько-історичну концепцію А. Дж. Тойнбі. Ряд робіт російських та українських дослідників дають сучасний загальний, але короткий аналіз цієї концепції.

Продовжує плідну наукову діяльність московський філософ і культуролог Б. Губман¹⁴, що в своїх монографіях приділяє увагу і А. Дж. Тойнбі, зокрема вважає його за послідовника такого підходу до історії, що органічно поєднує як місцеві особливості окремих культур, так і цілісне бачення історії як розвитку світової ойкумени.

Маємо відзначити, що в новітній російській філософсько-історичній думці завдання переосмислення концепції А. Дж. Тойнбі набуває надзвичайно актуального характеру. Головним чином це спонукане тим, що А. Дж. Тойнбі висунув гіпотезу про можливу історичну місію російського суспільства в майбутній світовій цивілізації та окреслив російську православно-християнську культуру як самобутнє та оригінальне явище. Це дало підстави для обґрунтування геополітичних претензій сучасної Росії. Тому в російському тойнбізнавстві на сучасному етапі зустрічаємо як вже відомі імена (Б. Губман, Є. Рашковський, Г. Чесноков), так і прізвища нових дослідників (О. Воробйова, С. Простяков, С. Трофімцева, В. Михеев, С. Каспе¹⁵ тощо).

Натомість в українській незалежній державі історіографічна традиція вивчення спадку А. Дж. Тойнбі лише формується. Так, у 1993 р. В. Скоблик захистив дисертацію, в якій розглядалася проблема взаємозв'язків цивілізацій Заходу і Сходу в концепції А. Дж. Тойнбі. В ній автор послідовно оцінив західну цивілізацію стосовно всіх інших культур, які він об'єднав під назвою „Схід”, виокремлений розділ про слов'янський світ. В. Скоблик у спеціальній розвідці показав осмислення А. Дж. Тойнбі місця України серед інших культур¹⁶.

Дослідниця Л. Димитрова¹⁷, розглядаючи еволюцію філософсько-історичних концепцій взагалі, окремо приділяє увагу і А. Дж. Тойнбі, особливо підкреслюючи його гуманістичну позицію та людиноцентричний вимір історії. С. Грабовський¹⁸ вважає англійського історика і його вчення зразком історичного оптимізму та віри в майбутнє. В. Попков¹⁹ у своєму невеличкому дослідженні порівнює концепцію А. Дж. Тойнбі з осьовим сприйняттям історії К. Ясперса.

Поряд із загальним переосмисленням творчого доробку А. Дж. Тойнбі, звільненням його від догматів та ярликів радянської історіографії українська історична думка поступово доходить висновку про важливість та актуальність застосування окремих ідей та методологічних схем А. Дж. Тойнбі щодо нашої української держави та національної культури. Це потрібно для того, щоб підняти українську наукову історичну традицію до рівня світової науки і водночас усвідомити унікальність явища української культури в цивілізаційному розвитку людства.

Ще в 1994 р. київський історик В. Ткаченко у своїй невеличкій роботі „Україна: історіософія самоорганізації” наголошував, що „у вивченні предмета історії України, очевидно, не обійтися і без урахування творчої спадщини видатного англійського дослідника... Хід подій на терені колишнього СРСР підтверджує правильність історіософської концепції А. Дж. Тойнбі щодо основних фаз циклічного розвитку цивілізації”²⁰.

Пізніше подібну думку висловив інший відомий український історик В. Потульницький. У своїй монографії він наголошував на необхідності сучасній історичній науці в Україні „вступити у більш зрілу фазу – погодження із всесвітньою історією”²¹, а для цього вона мусить за декілька років пройти шлях, який світова долала десятиліттями. З цією метою виглядає актуальним і переосмислення спадщини А. Дж. Тойнбі та всієї морфології історії взагалі. В. Потульницький поряд із загальною характеристикою концепції англійського мислителя звертається і до його розуміння української проблематики, що поряд із В. Скобликом та Г. Мартинюком здійснюється чи не вперше в українській історіографії. На думку українського історика, цивілізація Київської Русі займає окреме положення в системі інших цивілізацій, про що свідчить теза англійського вченого щодо зародження православно-християнської цивілізації трохи вище Чорного моря. Цілком справедливо він відзначає, що А. Дж. Тойнбі був певним чином ознайомлений з історією України, розрізняв російський та український народи як окремі нації, хоч і відносив їх до спільної слов'янської цивілізації.

Проте попри певні досягнення українське тойнбізнавство на сьогоднішньому етапі зіткнулося і з цілим рядом невирішених проблем. По-перше, все ще катастрофічно відсутні джерела – перекладені праці А. Дж. Тойнбі, а до оригіналів загальній більшості науковців доступитися надзвичайно важко. Відсутня в українській науковій традиції також і школа вивчення А. Дж. Тойнбі, яка б могла свої набутки передати молодим науковцям. Як наслідок, все ще не з'явилося жодної монографії, присвяченої переосмисленню концепції А. Дж. Тойнбі з нових позицій та детальному аналізу останньої. А обсяг досліджень по А. Дж. Тойнбі залишається недостатнім для вивчення історика та філософа такої величини.

Таким чином, здійснений огляд дозволяє резюмувати наступне. Зважаючи на оригінальність та значний і різноманітний творчий спадок А. Дж. Тойнбі, зацікавлення його концепцією ніколи не вщухало в світовій історичній думці. Не лишилася осторонь цього процесу і радянська історіографія, яка починає займатися аналізом концепції мислителя у другій половині ХХ ст. Радянська критика провадилася відповідно ідеологічним стандартам, тому хибує певною однобокістю і суб'єктивізмом.

З 90-х рр. бере початок пострадянська історіографія, що ставить собі за завдання по-новому, без ідеологічних нашарувань та з погляду його подальшого практичного застосування осмислити спадок А. Дж. Тойнбі. Свідченням цього є і активне видання власне праць дослідника, значне їх творче переосмислення. Проте як в пострадянській історіографії в цілому, так і в українській зокрема, залишається ціла низка невирішених питань, що потребують уваги та подальшої праці в цьому напрямі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Хачатурян В. М. Проблема цивилизации в «Исследовании истории» А. Тойнби в оценке западной историографии // Новая и новейшая история. – 1991. - №1. – С. 204-218; 2. Мартинюк Г. М. Концепція історії А. Тойнбі і всесвітня історіографія: Автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 1997; 3. Рашковский Е. Б. Востоковедная проблематика в культурно-исторической концепции А. Дж. Тойнби (опыт критического анализа). – М., 1976; 4. Семенов Ю. Социальная философия Арнольда Тойнби: Критический очерк. – М., 1980; 5. Мучник В. В поисках утраченного смысла истории (генезис и эволюция исторических взглядов А. Дж. Тойнби). – Томск, 1986; 6. Бондаренко Ю. Критический анализ учения А. Дж. Тойнби о роли религии в жизни общества: Автореф. дис... канд. филос. наук. – М., 1980; 7. Кигхоглани С. Вопросы религии в философии истории Арнольда Тойнби (Критический анализ): Автореф. дис... канд. филос. наук. – Л., 1977; 8. Сергеев Н. Эллинская цивилизация в научном творчестве А. Тойнби: Автореф. дис... канд. ист. наук. – Казань, 1984; 9. Антипова Е. В. А. Тойнби об образовании иранской цивилизации // Анализ немарксистских концепций цивилизации. – М., 1987. – С. 22-30; 10. Чесноков Г. Д. Критика философии истории Арнольда Тойнби: Автореф. дис... канд. филос. наук. – М., 1964; Чесноков Г. Д. Современная буржуазная философия истории. – Горький, 1972. – С. 67-109; Чесноков Г. Д. Критика буржуазных культурологических теорий циклического развития. – М., 1973. – С. 21-32; 11. Рашковский Е. Б. Мемуаристика А. Дж. Тойнби // Вопросы философии. – 1971. - №11. – С. 148-153; Рашковский Е. Б. Преодоление европоцентризма в трудах А. Дж. Тойнби // Народы Азии и Африки. – 1973. - №2. – С. 161-172; Рашковский Е. Б. Арнольд Джозеф Тойнби: история и культура в экологической перспективе // Народы Азии и Африки. – 1979. - №2. – С. 167-187; 12. Шофман А. С., Сергеев Н. А. Критика концепции А. Дж. Тойнби в советской науке // Критика буржуазных концепций всеобщей истории: Сб. ст. – Вып. 4. – Казань, 1976; 13. Павленко Ю. В. Критический анализ теории зарождения цивилизаций А. Дж. Тойнби // Теория и методы археологических исследований: Сб. науч. трудов. – К., 1982. – С. 89-110; Павленко Ю. В. Арнольд Джозеф Тойнби: К 100-летию со дня рождения // Юбилей науки 1989. – К., 1990. – С. 439-459; 14. Губман Б. Л. Смысл истории: Очерки современных западных концепций. – М., 1991. – С. 91-105; Губман Б. Л. Западная философия культуры XX века. – Тверь, 1997. – С. 43-59; 15. Воробьева О. В. Академик Е. А. Косминский об историософии А. Тойнби // Диалог со временем: Альманах интеллектуальной истории. – М., 2000. – Вып. 3. – С. 261-278; Воробьева О. В. Парадоксы восприятия А. Тойнби в современной российской историографии // Диалог со временем. – М., 2001. – Вып. 4. – С. 259-276; Воробьева О. В. Неоконченный диалог: Размышления Н. Конрада и А. Дж. Тойнби об исторических судьбах Европы и России // Вестник Воронежского государственного университета. Сер. 1. Гуманитарные науки. – Воронеж, 1997. – Вып. 2. – С. 125-135; Воробьева О. В. Проблема взаимоотношений России и Запада в учении А. Тойнби о цивилизациях // Историческая мысль в современную эпоху. – Волгоград, 1997. – С. 141-144; Воробьева О. В. «Между прошлым и настоящим»: типы дискурсов в творчестве А. Тойнби // Историческое знание и интеллектуальная культура. – М., 2001. – Ч. 1. – С. 281-284; Простяков С. С. Концепция человека в творчестве А. Тойнби // Материалы междисциплинарной науч. конференции аспирантов и соискателей АНК и ПРО. – М., 1998. – Ч. 1. – С. 16-17; Простяков С. С. Человек и история в философско-историческом наследии А. Тойнби // Там само. – Ч. 2. – С. 48-52; Простяков С. С. Факторы формирования субстанционалистской концепции человека в философии истории А. Тойнби // Ученые записки Сахалинского государственного университета. – Южно-Сахалинск, 2000. – Вып. 1. – С. 76-78; Трофимцева С. Ю. К проблеме понимания человека, его роли и места в истории (По концепции О. Шпенглера и А. Тойнби) // Человек в современных философских концепциях. – Волгоград, 2000. – Ч. 1. – С. 195-200; Трофимцева С. Ю. Проблемы познания и изучения истории в постклассическом историзме (О. Шпенглер и А. Тойнби) // XX век: Итоги прошлого и проблемы настоящего. – Пенза, 2001. – Вып. 2. – С. 139-145; Михеев М. И. Два измерения власти в концепции локальных цивилизаций А. Дж. Тойнби // Культура и власть. – Тверь, 1999. – С. 71-76; Михеев М. И. Мир идей А. Тойнби // Социальные теории и современность. – М., 1993. – Вып. 7. – С. 54-64; Михеев М. И. Самобытность развития и вестернизации России в философии Н. Я. Данилевского и А. Дж. Тойнби // Там само. – С. 101-116; Каспэ С. Российская цивилизация и идеи А. Дж. Тойнби // Свободная мысль. – 1995. - №2. – С. 76-83; 16. Скоблик В. П. Взаемозв'язки цивілізацій Заходу і Сходу в культурно-історичній концепції А. Дж. Тойнбі: Автореферат дис... канд. іст. наук. – Ужгород, 1993; Скоблик В. П. Історія Руси-України XI-XVIII ст. у контексті міжцивілізаційних відносин (особливості

тоїнбіанської інтерпретації) // Український історичний журнал. – 1998. - №5.- С. 16-29; 17. Димитрова Л. М. Філософія історії від Полібія до Л. Гумільова. – К., 1997. – С. 134-14; 18. Грабовський С. Оптиміст ХХ ст. // Історичний календар 1999. – К., 1998. – С. 117-118; 19. Попков В. В. А. Тойнби, К. Ясперс: духовные истоки социально-исторических перемен. – Одесса, 1999; 20. Ткаченко В. Україна: історіософія самоорганізації. – К., 1994. – С. 18, 37; 21. Потульницький В. А. Українська і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії ХVІІ-ХХ ст. – К., 2002. – С. 50.

М.В. Стопчак

РОБІТНИЧА ПОЛІТИКА ДИРЕКТОРІЇ УНР: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Суттєві зміни, які відбуваються в соціальній структурі українського суспільства в умовах розбудови незалежної української держави, поява в ній класів і соціальних груп, яким нерідко притаманні діаметрально протилежні соціальні настрої і інтереси, висувають перед керівництвом держави важливе завдання: знайти механізми узгодження цих інтересів, послаблення соціального протистояння, спрямувати енергію відданих справі державотворення людей в конструктивне русло. В цьому контексті набуває актуальності досвід (нехай і не завжди вдалий) здійснення політики щодо робітничого класу українськими державними утвореннями попередніх історичних періодів, зокрема Директорією УНР. Адже, як вважають ряд сучасних дослідників, абсолютизація Директорією селянського фактору, її недостатня увага до проблем робітництва, коли воно постійно опинялось на периферії соціального протекціонізму державних структур, було однією з причин поразки Української національно-демократичної революції 1917 – 1920 рр.¹

Врахування цього досвіду неможливе без глибокого вивчення і узагальнення наукової спадщини, створеної попередниками, тобто потребує ґрунтовного історіографічного аналізу наукового доробку із зазначеної проблеми. Лише такий аналіз дасть змогу з'ясувати концептуальні та методологічні засади дослідження робітничої політики Директорії, дослідити основні тенденції нагромадження знань з цього питання, проаналізувати внесок представників різних історіографічних шкіл у вивчення чинників, які визначали спрямованість робітничої політики в добу Директорії, окреслити ті аспекти робітничої політики Директорії і її урядів, які потребують подальшого вивчення і наукової інтерпретації.

Слід зазначити, що робітнича політика Директорії УНР знайшла певне відображення у працях як радянських, так і діаспорних істориків. Проте їхній історіографічний доробок з даної проблеми назвати вагомим надзвичайно важко. Особливо це стосується радянської історіографії. Робітнича політика українських нерадянських урядів радянськими істориками спеціально не вивчалась, тому спеціальні історіографічні праці з цієї проблематики у доробку радянських істориків були практично відсутні. Більшість праць радянських дослідників була присвячена робітничій політиці Радянської влади, її взаєминам з робітничими профспілками. Звідси і певна кількість історіографічних робіт з даної проблеми, яка, за свідченням одного з радянських історіографів Жовтневої революції 1917 р. В. Наумова, була незначною.² Що стосується робітничої політики Директорії, то окремі її аспекти якщо і згадуються у радянських історіографічних працях, то лише в лайливому вигляді; до того ж вони були позначені невсучасною агресивною полемікою з діаспорними істориками, кваліфікуючи їх праці як спроби уникнути відповідальності за ніби-то вчинені злочини проти українського народу. „Націоналістичні і фашистські історики, - писав, наприклад, радянський історик А. Лихолат, - створили багато легенд навколо Директорії і її лідерів, виставляючи їх у якості „національних героїв”... Були спроби навіть представити петлюрівську Директорію – керівний центр української буржуазно-націоналістичної контрреволюції – як орган революційної влади робітників і селян. Однак ніякі фальшиві запевнення націоналістичних і фашистських лжеісториків не можуть приховати жахливих злочинів, здійснених петлюрівцями проти українського і російського народів”.³

Власне, до початку 90-х років ХХ ст. в історіографічних працях радянських істориків нічого не змінилось. Директорія, як і раніше, перебувала за межами їх інтересу, а якщо і велась мова про необхідність дослідження окремих аспектів її соціальної політики, то виключно як контрреволюційного, ворожого масам державного утворення. Зокрема, Е. Шаталіна у своїй праці „Історія громадянської війни й інтервенції на Україні в радянських документальних публікаціях” (1982 р.) прямо писала, що хоча в радянській історіографії було надруковано близько 400 джерел, які висвітлюють боротьбу проти петлюрівської Директорії, її ворожа політика по відношенню до робітничого класу висвітлена ще недостатньо.⁴ У такій же тональності щодо вивчення діяльності Директорії були витримані й інші історіографічні праці цього періоду, про що, зокрема, свідчить аналіз узагальнюючої монографії „Історіографія історії Української РСР”, що вийшла з друку у 1987